

Băcuț – Crișan D.
(România)

Considerații privind așezările din spațiul nord - vestic al României în secolele VII - IX

Zona de nord - vest a României sau extremul NV, din punct de vedere geografic, se încadrează în marea unitate geo - morfologică denumită Câmpia Tisei (Badea, Berindei 1992, p.117). Descoperirile ce vor fi analizate provin din spațiul delimitat la nord de lanțul Țibleș - Gufii - Oaș, la vest de granița de stat a României, la sud de Crișul Repede, iar în est de dealurile piemontane vestice. Spațiul geografic aflat în discuție beneficiază de forme de relief diverse, formațiuni muntoase (Munții Meseș, Munții Șes), deluroase (dealurile Sălajului, Tolgaciului, Culmea Codrului) și de câmpie (câmpia Someșului, Ierului, Eceda, Carei), precum și de o bogată rețea hidrografică, existând astfel, condiții prielnice pentru apariția și dezvoltarea habitatului uman.

Cercetările arheologice, privind perioada feudalismului timpuriu desfășurate până în prezent în întreg spațiul transilvănean, au avut și au încă un caracter restrâns, stadiul cunoașterii neatingând din păcate un nivel ridicat.

Pentru momentul cronologic reprezentat de secolele VII - IX, zona de nord - vest a României, de asemenea, nu a beneficiat de cercetări intense. În principal, majoritatea punctelor de interes arheologic încadrabile în această perioadă, au fost cercetate doar prin cercetări de suprafață, foarte puține situri beneficiind și de cercetări arheologice sistematice.

În lipsa acestor cercetări sistematice, metoda cea mai des utilizată (și din considerente de ordin economic) este cercetarea de suprafață, care a avut și are un rol important în sporirea bagajului de informații referitoare la perioada feudalismului timpuriu.

Însumarea tuturor descoperirilor medievale timpurii în repertorii cu caracter zonal, pe unități geografice sau administrative, permit formarea unei imagini cât de cât pertinente privind habitatul medieval timpuriu, evidențiindu-se astfel densitatea locuirii în anumite spații geografice.

Rezultatele cercetărilor de suprafață relevă existența unor zone sau spații mai dens locuite, acest fapt se datorează însă, într-o mare măsură și intensității cu care au fost realizate acestea.

Așezările. Amplasare. Caracteristici generale:

Cercetările arheologice desfășurate în spațiul geografic de care ne ocupăm, nu pus în evidență existența așezărilor databile în secolele VII - IX, prezența unor comunități umane cu etnic diferit. Unele spații geografice au fost mai dens locuite fapt datorat într-o mare măsură condițiilor naturale existente. Însă pe de altă parte lipsa descoperirilor sau din contră abundența lor, se datorează și intensității cu care s-au desfășurat aceste cercetări.

Spațiul nord - vestic al României a oferit, din punct de vedere geo - climatic, condiții prielnice pentru apariția și dezvoltarea habitatului uman. Așezările sunt

dispuse întotdeauna în apropierea surselor de apă, pe prima sau a doua terasă a firilor de apă -Nușfalău, Pericei "Keller Tag" (Băcuț - Crișan, 2000b, p.524-526), pe terase înalte - Plopiș "Rovină" (Băcuț - Crișan, 2000b, p.527) sau boturi de deal cu altitudine redusă, în zona de maximă deschidere a unei văi (gura văii) sau dimpotrivă, plasate în fundul văilor. Cu siguranță, unele așezări au cunoscut un fenomen de "pendulare" pe firul văilor, schimbându-și mereu vatra. De asemenea fenomenul "de roire" legat de desprinderea unor comunități mai mici de vatra inițială, a funcționat și în această perioadă. Acest fapt este foarte greu de surprins arheologic, fiind dificilă departajarea materialului arheologic pe secvențe cronologice foarte înguste. Cercetările de suprafață realizate în județul Sălaj pe traseul Nușfalău - Boghiș - Bozieș, au dus la identificarea între localitățile Nușfalău și Boghiș, pe malul stâng al râului Barcău, pe o distanță de 5 km, a unui număr de nouă puncte cu material arheologic databil în secolele VIII - IX. Această densitate de locuire, pe un spațiu destul de restrâns, ar putea fi cauzată de acest fenomen "de roire".

De altfel și pentru întreg spațiul transilvănean constatăm respectarea acelorași reguli în ceea ce privește amplasarea așezărilor, optându-se întotdeauna pentru apropierea față de sursele de apă, alegerea văilor principale sau secundare, prezența în spațiile deluroase sau chiar în plină câmpie (în zonele ușor mai înalte) (Cosma, 1996, p.263).

În ceea ce privește organizarea internă a unei așezări databilă în intervalul secolelor VII - IX, constatăm lipsa aproape în totalitate a informațiilor legate de acest aspect. Dacă pentru întreg spațiul transilvănean mai cunoaștem așezări medievale timpurii cercetate sistematic, cum este cazul celei de la Comana de Jos (Glodariu, Costea, Ciupea, 1980, p.69-98), pentru spațiul nord - vestic situația se prezintă cu totul diferit.

Sondaje arheologice au fost efectuate într-un număr restrâns de situri, în multe cazuri acestea nefiind urmate și de săpături sistematice. Foarte multe din rezultatele unor săpături arheologice desfășurate în diferite campanii au rămas parțial sau total necunoscute lumii științifice.

Lipsa acestor cercetări cu caracter sistematic împiedică formarea unei imagini corecte, îngreunează formularea unor concluzii pertinente privind realitățile concrete din interiorul așezărilor. Nu deținem informații privind organizarea internă a așezărilor, modul de dispunere a complexelor de locuit (în șiruri, grupate pe familii, pe categorii sociale), raportul dintre locuințe și construcțiile anexe, posibila existență a unor zone bine definite în interiorul așezărilor, zone cu rol distinct (religios, economic, militar).

Locuințele. Tipuri de locuințe:

Pentru zona de nord - vest a României, analiza se îndreaptă spre complexe cercetate în cele câteva situri care au beneficiat de săpături arheologice sistematice. De asemenea trebuie să specificăm faptul că am luat în calcul doar complexe care au fost descrise și publicate (într-o măsură sau alta).

Astfel, în săpătură au fost surprinse complexe de locuit la: Culciu Mare "Boghilaz", Sanislău "Drumul spre Horea", Biharea "Lutărle 3", Biharea "Grădina SA - Baraj", Lăpușel "Ciurgău", Popeni "Pe pogor", Cuceu "Valea Bochi", Badon

"La răstignire", Pericei "Keller Tag" și Panic "La Blocuri" (campania din anul 1998). Sondaje arheologice au mai fost desfășurate și în alte situri, cum sunt cele de la Badon "La Nove", Bocșa "Pietriș", Panic "ISCIP" sau Panic "La Blocuri" (campaniile 1976 - 1997), însă din păcate rezultatele acestora nu au fost făcute încă publice.

Cercetările arheologice au pus în evidență existența în cadrul așezărilor din secolele VII - IX a două tipuri de locuințe, de suprafață și adâncite.

Locuințe de suprafață: Locuințele de suprafață cercetate în cadrul așezărilor, sunt prezente într-un număr mai restrâns, fapt datorat poate și dificultății de natură tehnică în sesizarea și conturarea acestora. La Lăpușel "Ciurgău" a fost surprinsă o locuință de suprafață, Locuința nr.2, adâncită ușor în solul antic cu cel mult 0,1 m. Împrăștierea umpluturii ei pe o suprafață destul de mare a îngreunat realizarea unor observații clare. Totuși, conturul acestui complex a putut fi stabilit ca fiind dreptunghiular, datorită prezenței unui număr de șase gropi de stâlpi, câte una în fiecare colț și pe mijlocul laturilor lungi (Stanciu, 1994, p.274). Datarea complexului: sec. VIII. O altă locuință de suprafață (L.3), ușor adâncită în solul antic, a fost cercetată în același sit. Conturarea Locuinței nr.3 s-a făcut cu mai multă exactitate pe latura estică, iar în rest s-a ținut cont de traiectul murei de gropile de stâlpi. Forma acestui complex este de asemenea dreptunghiulară (Stanciu, 1994, p.279), locuința datată de asemenea în secolul VIII. În punctul "Lutârie 3" de la Biharea a fost dezvelită o locuință de suprafață (Locuința nr.1) datată larg, în secolele VII - X. Se pare că a avut o formă patrulateră, din care, datorită distrugerilor provocate de diferiți factori, nu a mai rămas decât o pată subțire de pământ negru (Dumitrașcu, 1994, p.181).

De pe teritoriul județului Sălaj cunoaștem două astfel de complexe. În timpul săpăturilor arheologice de salvare desfășurate la Panic în punctul "La Blocuri" din anul 1998, săpături datorate lucrărilor de modernizare a șoselei Zalău - Satu Mare, printre alte tipuri de complexe a fost cercetată și o locuință de suprafață. Locuința L.1 a fost surprinsă în SI și Caseta A. Locuința de suprafață ușor adâncită, sesizată la adâncimea de - 0,4 m în SI și - 0,45 - 0,5 în Caseta A. Conturul acesteia este oval - alungit, fundul locuinței adâncindu-se până la - 0,6 m în Caseta A și - 0,45 m în SI. Spre unul din capete au fost surprinse urmele a doi stâlpi sau pari. Datarea complexului: a doua jumătate a secolului VII - prima jumătate a secolului VIII (Băcuț - Crișan, 2000a, p.147).

O altă locuință de suprafață cercetată tot în urma unor săpături de salvare este cea descoperită la Badon în punctul "La Răstignire" (Băcuț - Crișan, Băcuț - Crișan, 2000b, p.499-500). Cercetările arheologice de salvare desfășurate în martie 1999, au fost determinate de săparea unui șanț pentru introducerea cablului optic, pe partea dreaptă a șoselei Zalău - Badon. În apropiere de localitatea Badon, în punctul numit "La Răstignire", în profilul șanțului excavat și în pământul aruncat, au fost descoperite fragmente ceramice medievale timpurii indicând străpungerea unui nivel de locuire din această perioadă, fapt ce a determinat efectuarea unei săpături de salvare în acest punct.

În suprafața săpată a fost surprinsă o aglomerare de pietre, dintre care unele prezentau urme de ardere. Alături de această aglomerare de pietre, în casetă au mai

fost surprinse două gropi de stâlp. Prima groapă de stâlp Gr.a, a fost sesizată la adâncimea de - 0,35 m și se adâncea până la - 0,53 m față de nivelul actual de călcare. Cea de a doua groapă Gr.b, a fost sesizată la adâncimea de - 0,3 m, fundul ei adâncindu-se până la - 0,55 m față de nivelul actual de călcare. Cele două gropi erau umplute cu pământ negru amestecat cu chirpici și cărbune de lemn ars. De asemenea în amândouă gropile au fost descoperite pietre utilizate pentru icuirea stâlpilor. Locuința este de suprafață neadâncindu-se în sterilul galben, acest fapt fiind sesizat și în profil. Probabil că avea o formă patrulateră. Datarea complexului: secolele VIII - IX.

Locuințe adâncite:

Pentru zona de nord - vest a României, în raport cu numărul locuințelor de suprafață cercetate, constatăm prezența într-un număr mai mare în cadrul așezărilor, a locuințelor de tip adâncit. De la Biharea, din punctul "Grădina SA - Baraj", cunoaștem un număr de nouă locuințe adâncite, cercetate în campaniile de săpături desfășurate în 1976, 1978 - 1980 (Dumitrașcu, 1994, p.182-186). Locuințele sunt de formă patrulateră, adâncite în nivelul antic, fundul acestora fiind surprins la adâncimea de - 0,5 m, - 0,8 m și chiar - 0,9 m. La Culciu Mare punctul "Boghilaz" în cadrul cercetărilor desfășurate în 1967 a fost săpată o locuință adâncită cu 25 cm într-un nivel negricios. Complexul avea formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite. Datarea complexului: sec. VIII (Stanciu, 1996, p.71). Un alt complex de tip adâncit, cercetat din păcate parțial, a fost surprins în săpătură, la Sanislău "Drumul spre Horea" (Stanciu, 1996, p.74-75). Locuința avea probabil formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite. Datarea complexului: cel mai devreme secolul VII.

În așezarea de la Lăpușel "Ciurgău", alături de cele două locuințe de suprafață în campaniile de cercetări desfășurate în anii 1992 - 1993 a fost dezvelită și o locuință de tip adâncit (L.1). Locuința nr.1 se adâncea în nivelul antic cu - 0,46 m, are forma literei L, cu colțurile rotunjite. Pe latura nord-estică a fost surprinsă intrarea, sub forma unui gârlici rectangular, fiind surprinse în profil și două trepte de intrare în grupa complexului (Stanciu, 1994, p.272). Sondajele arheologice de la Popeni "Pe pogor" și Cuceu "Valea Bochii", desfășurate în 1978, au dus la dezvelirea, alături de alte tipuri de complexe, a două locuințe de tip adâncit, câte una în fiecare sit. La Popeni "Pe pogor", locuința nr.1 era de formă oval alungită (Stanciu, Matei, 1994, p.136), iar cea de la Cuceu "Valea Bochii", locuința nr.2, avea plan rectangular cu colțurile rotunjite (Stanciu, Matei, 1994, p.136).

În cele două puncte au fost redate cercetările în 1999 (Băcuț - Crișan, Băcuț - Crișan, 2000a, p.32-34, 78). Rezultatele noilor cercetări vin să completeze imaginea celor două așezări medievale timpurii.

La Cuceu "Valea Bochii", locuințele de tip adâncit identificate sunt în număr de patru. Locuința L1 era de formă aproximativ rectangulară cu colțurile mult rotunjite, locuința L2 avea formă oval - alungită. Locuința L3 cercetată doar parțial, este de formă probabil oval - alungită iar L4, cercetată de asemenea parțial, indică un contur neregulat. Complexele descoperite în 1999 la Popeni "Pe pogor", nu se încadrează în categoria locuințelor.

Deși în situl de la Panic, punctul "La Blocuri" sau desfășurat cercetări începând cu anul 1976 (Matei, 1993, p.321), rezultatele acestora nu au fost publicate din păcate. Singurele complexe pe care le pot exemplifica și discuta în lucrarea de față sunt cele cercetate în 1998, când în acest punct, au fost realizate săpături de salvare ale căror rezultate au fost și publicate (Băcuț - Crișan 2000a, p.147-168). A fost surprinsă o singură locuință de tip adâncit (L7), cercetată din păcate parțial, suprafața dezvelită a complexului indicând un contur patruleter (Băcuț - Crișan, 2000a, p.148).

O locuință foarte interesantă a fost dezvelită în întregime la Pericea, punctul "Keller Tag" în 1999 (Băcuț - Crișan, Băcuț - Crișan, 2000b, p.501-502). Locuința L4, de formă patruleteră cu colțurile rotunjite, era prevăzută cu câte un stâlp în fiecare colț.

Putem constata prezența unor locuințe având forme diferite, toate aceste complexe având o singură încăpere. Unele dintre locuințe, cum este cea de la Biharea "Grădina SA-Baraj", par să fi fost prevăzute cu un pridvor (Dumitrașcu, 1994, p.186). Pe lângă elementele de susținere ale construcțiilor, în multe cazuri au putut fi sesizate în săpătură intrările locuințelor, cum este cazul celor de la: Lăpușel "Ciurgău" - locuința nr.1 (Stanciu, 1994, Pl.I) sau Cuceu "Valea Bochiei" - locuința L.1 (Băcuț - Crișan, Băcuț - Crișan, 2000a, p.33), care avea intrarea săpată în pantă pe latura sudică.

Construcții anexe. Gropi:

Rezultatele cercetărilor arheologice desfășurate în spațiul nord - vestic atestă prezența în cadrul așezărilor, alături de locuințe și a acestor construcții (anexe), care au avut o altă funcționalitate decât cea de locuit, argumentând astfel ideea unei organizări interne destul de complexe.

Câteva astfel de complexe au fost surprinse la Popeni "Pe pogor" și Cuceu "Valea Bochiei". Groapa nr.1 cercetată în 1978 la Popeni "Pe pogor", de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite a pus de la început probleme privind destinația, rolul de locuință fiind pus sub semnul întrebării (Stanciu, Matei, 1994, p.137), optându-se pentru un scop mai degrabă economic. Și în campania de săpături din 1999 au fost surprinse astfel de complexe.

Complexele notate L6, L7 și A, sunt de formă dreptunghiulară, respectiv oval-alungită, nefiind prevăzute cu instalații pentru foc. Ideea de construcție este susținută de descoperirea pe fundul complexelor respective a urmelor mai multor pari sau stâlpi. Un foarte interesant complex, cercetat în același sit, este Complexul B, caracteristicile acestuia obligând prezentarea cu un plus de amănunte. Acesta a fost conturat la adâncimea de - 0,22 m, este de formă alungită măsurând 11,5 m. Este săpat în sterilul gălbui, fundul este alveolat, atingând în punctul maxim adâncimea de - 0,9 m. Pe fundul complexului au fost descoperite numeroase pietre de râu și blocuri de micașist dispuse oarecum în lungul complexului. De asemenea tot pe fundul complexului au fost sesizate gropile mai multor pari sau stâlpi mai subțiri. Gropi de pari au apărut și pe cele două laturi lungi. Complexul a fost incendiat, gropile parilor fiind pline cu lemn carbonizat. Pe fundul acestuia, aflându-se de asemenea un strat subțire de lemn ars.

Caracteristicile complexului, lungimea mare, dar mai ales faptul că este foarte îngust (1 m), ne-a determinat să considerăm această construcție ca având un cu totul alt rol decât cel de locuință.

Gropile de diferite forme și dimensiuni prezente în majoritatea așezărilor medievale timpurii, vin să completeze lista tipurilor de complexe existente în astfel de situri. Aceste complexe sunt dispersate printre cele de locuit sau anexe, neocupând un spațiu bine delimitat în cadrul așezărilor. Conținutul acestora nu este diferit de cel al altor categorii de complexe: fragmente ceramice - Lăpușel "Ciurgău" (Stanciu, 1994, p.285), Panic "La Blocuri" (Băcuț - Crișan, 2000a, p.148), bucăți de rășnite - Panic "La Blocuri" (Băcuț - Crișan, 2000a, p.148), diferite piese din fier - Cuceu "Valea Bochiei" (cercetări 1999, material arheologic inedit). Instalații pentru foc:

Majoritatea locuințelor cercetate în spațiul nord - vestic, sunt prevăzute cu instalații pentru foc. Nu întotdeauna însă, aceste instalații sunt prezente în interiorul unor construcții, existând cazuri de amenajări în aer liber. Rezultatele cercetărilor au pus în evidență prezența mai multor tipuri de instalații pentru foc: vetre simple, cuptoare de tip "pietrar", cuptoare scobite în perete sau scobite în bloc de lut crușat. De asemenea se poate face o diferențiere în funcție de rolul pe care l-au avut acestea: pentru încălzit, pentru gătit sau pentru copt.

În locuințele cercetate la Lăpușel, nu fost sesizate urmele unor diverse instalații pentru foc, vetre deschise sau cuptoare "pietrar", unele fiind distruse din vechime (Stanciu, 1994, p.272-279). Aceleași tipuri de instalații sunt prezente și la Biharea "Lutărie 3" și "Grădina SA-Baraj" în locuințele datate în secolele VII - X (Dumitrașcu, 1994, p.181-186). Aceste instalații sunt dispuse în diferite puncte din interiorul construcțiilor, fie în unul din colțuri, fie pe o latură sau, spre centru.

Cuptoare de tip pietrar relativ bine păstrate, au fost dezvelite în complexele cercetate la Pericea "Keller Tag" (Băcuț - Crișan, Băcuț - Crișan, 2000b, p.502) sau Cuceu "Valea Bochiei" (cercetări 1999).

Un alt tip de instalație de foc, vatra deschisă, este prezentă în locuința de suprafață L1 de la Panic "La Blocuri". Vatra era probabil protejată de un mic perete realizat din piatră (Băcuț - Crișan, 2000a, p.156, Pl.II). Instalația a fost dispusă spre unul din capetele complexului.

Cuptorul scobit în bloc de lut crușat reprezintă un alt tip de instalație de foc. Pentru zona de nord - vest a României, mă refer aici doar la cercetările ale căror rezultate au fost publicate, nu cunosc decât o singură descoperire de acest gen, la Cuceu "Valea Bochiei" unde locuința L1 era prevăzută cu o astfel de instalație (Băcuț - Crișan, Băcuț - Crișan, 2000a, p.33), plasată pe mijlocul laturii estice.

În multe cazuri locuințele sunt prevăzute cu mai multe instalații pentru foc, de același tip sau tipuri diferite. Locuințele cercetate la Biharea în punctul "Grădina SA-Baraj", datate în intervalul secolelor VII - X, par să fi avut toate câte două instalații pentru foc. În fiecare din aceste locuințe a fost identificat câte un cuptor de tip pietrar, plasat în diferite zone ale complexului, alături de care au fost surprinse urmele unor mici cuptoare de lut (Dumitrașcu, 1994, p. 182-186).

După cum am mai precizat, instalațiile pentru foc sunt prezente și în exteriorul construcțiilor, fiind amenajate în aer liber. De asemenea, putem constata

și în acest caz, amenajarea unor diverse tipuri de instalații. Pentru spațiul nord-vestic exemplific acest fapt cu situațiile întâlnite la Biharea "Lutărie 3", unde spre malul Ceșmeului au fost descoperite două cuptoare de pâine (Dumitrașcu, 1994, p.181), la Lăpușel "Ciurgău" un cuptor - pițar și o vatră (Stanciu, 1994, p.294), la Popeni "Pe pogor" în 1979 o vatră mărginită cu pietre (Stanciu, Matei, 1994, p.136-137). La Panic "La Blocuri", în 1998 a fost cercetat un cuptor de copt, scobit în lutul steril. Spre deosebire de celelalte instalații de foc, acesta era protejat de un acoperiș, fapt relevat de prezența unor gropi de stâlp care încadrau cuptorul - probabil un șopron (Băcuț - Crișan, 2000a, p.148).

Materialul arheologic:

Cercetările arheologice sistematice realizate în situri databile în perioada evului mediu timpuriu, au surprins diferite tipuri de complexe ducând implicit la descoperirea unei cantități de material arheologic. Existența acestui material arheologic contribuie la formarea unei imagini asupra culturii materiale prezente în această secvență cronologică. Cantitatea, dar mai ales existența mai multor categorii de artefacte, permite operarea cu datări cât mai strânse, stabilind cu o mai mare precizie încadrarea cronologică.

Deși un număr destul de redus de așezări aparținând secolelor VII - IX din spațiul nord-vestic al României, au beneficiat de săpături arheologice, din păcate multe din rezultate rămânând inedite până în prezent, constatăm totuși posibilitatea de a opera cu materialul arheologic recoltat în urma acestor cercetări. Ceramica constituie principalul artefact prezent în complexele cercetate, de aceea am considerat necesară tratarea acesteia separat de celelalte tipuri de artefacte.

Ceramica:

Pentru perioada medievală timpurie ceramica rămâne elementul esențial cu care se poate opera în stabilirea momentelor cronologice. Lipsa - în multe cazuri - descrierii ceramicii, rezultate în urma săpăturilor desfășurate în diverse puncte, a împiedicat formularea unor concluzii pertinente. Datorită acestui fapt, am optat pentru operarea cu informațiile provenite din săpăturile descrise (publicate) exhaustiv, la acestea adăugându-se materialul ceramic care mi-a fost accesibil.

Materialul ceramic descoperit la Biharea "Lutărie 3" sau "Grădina SA - Baraj", prezentat foarte succint de către autorul cercetărilor, încadrează complexele sondate într-un context foarte generos, secolele VII - X. Formele ceramice prezente în locuințe sunt oalele fără toarte, lucrate la roată sau cu mâna (Dumitrașcu, 1994, p.181-186), ornamentația constând în benzi de linii în val asociate cu benzi de linii drepte orizontale. Locuința cercetată la Pericei "Keller Tag" a fost datată în secolul VII pe baza ceramicii descoperite, destul de fragmentară (Băcuț - Crișan, Băcuț - Crișan, 2000b, p.502-505). Totuși din cuptorul locuinței au fost recuperate: un vas aproape întreg și o jumătate dintr-un alt vas. Formele ceramice identificate sunt oala fără toarte, tăvița și țestul. Materialul ceramic, descoperit în complexul mai sus amintit, este interesant mai ales datorită prezenței vasului modelat la roata rapidă, prezentarea tuturor caracteristicilor tehnice ale acestuia fiind oportună.

Oalele fără toarte sunt de culoare cărămizie, cărămiziu - gălbui sau brun - cărămiziu cu pete negricioase. Toate au fost lucrate cu mâna dintr-o pastă degresată cu nisip cu pietricele la care se adaugă și mica. Unele vase au în pastă ca

degresant cioburi pisate. Gura vaselor este destul de largă cu buza tăiată oblic, alături de acestea fiind prezente și câteva fragmente de vase cu diametrul gurii mai redus, având buza doar puțin împinsă spre exterior. Pereții ca și fundul oalelor sunt îngroșați, umerii vaselor sunt ușor arcuiți, numai în cazul unui singur vas umărul este mai accentuat. Toate oalele fără toarte sunt lipsite de ornamente.

O altă formă ceramică, tăvița, este prezentă doar prin două fragmente de culoare brun-cărămizie, provenite de la două astfel de vase. Prima tăviță are buza tăiată drept iar a doua rotunjită. Amândouă au fost lucrate cu mâna dintr-o pastă degresată cu nisip cu pietricele și mică.

A treia formă ceramică prezentă în locuință este țestul, identificat printr-un singur fragment. Este de culoare brun - cărămizie, a fost lucrat cu mâna dintr-o pastă degresată cu pietricele, cioburi pisate și puțină mică.

Alături de ceramica descrisă mai sus, pe vatra cuptorului a fost descoperită o jumătate de vas, mai precis partea inferioară a acestuia. Vasul este o oală fără toarte, de culoare brun-negricios, lucrată la roata rapidă. Deși pe suprafața interioară a pereților vasului nu se disting inelele caracteristice utilizării roții cu turajie rapidă, totuși pe fundul acestuia în interior, apar aceste inele formând imaginea unei spirale. Ca degresant, în pasta recipientului este prezent nisipul cu pietricele și puțină mică. Vasul este ornamentat prin incizare cu o bandă de linii în val încadrată de benzi orizontale și paralele de linii drepte.

Ceramica din locuința de la Culciu Mare "Boghilaz", datează complexul în sec. VIII. Aceste fragmente ceramice provin de la circa 19 vase, lucrate la roata înceată, la roata rapidă sau cu mâna, raporturile cantitative indicând prezența dominantă a celei lucrate la roata înceată, urmată de cea la roata rapidă și în final de cea cu mâna (Stanciu, 1996, p.73). Pasta are ca degresant, în funcție de categoria ceramică, microprundiș, macroprundiș sau cioburi pisate. Ornamentele sunt realizate prin incizare, motivele prezente fiind: benzi de linii drepte, benzi de linii în val, linii simple. Deși nu a fost cercetată în întregime, locuința de la Sanislău "Drumul spre Horea", a oferit o cantitate importantă de ceramică, aceasta datând complexul cel mai devreme în secolul VII (Stanciu, 1996, p.74-77). Forma ceramică identificată în complex este oala fără toarte lucrată la roata înceată sau cu mâna, dintr-o pastă degresată cu nisip sau cioburi pisate. Ornamentele prezente fiind benzi de linii drepte sau benzi de linii în val.

Rezultatele săpăturilor de la Lăpușel "Ciurgău" (campaniile 1992 - 1993) prezentate detaliat oferă posibilitatea operării cu informații complexe privind ceramica secolului VIII (Stanciu, 1994, p.313). Analiza ceramicii a fost realizată pe baza tehnicii de modelare a vaselor și a formei acestora. Sunt prezente trei forme ceramice, oala fără toarte lucrată la roata înceată sau cu mâna, țestul și tăvița modelate cu mâna. Prezența ceramicii lucrate la roata rapidă este atestată doar printr-un singur fragment.

Materialul ceramic descoperit la Popeni - Cuceu în cadrul campaniilor de cercetări desfășurate în 1978 - 1979, a fost publicat exhaustiv abia în 1994. O mică parte este confecționată cu mâna și în mare majoritate la roată. Sunt prezente doar câteva fragmente ceramice lucrate cu mâna, dintr-o pastă grosieră, lipsite de ornamente. Din punct de vedere a realizării, în cadrul ceramicii modelate la roată

distingem prezența a două categorii: ceramica lucrată la roata înceată și ceramica lucrată la roata rapidă. Ceramica lucrată la roata înceată are pasta compactă cu aspect fin sau grosier, aspect datorat degresantului utilizat. Ornamentația constă în: benzi de linii în val, benzi de linii drepte. Ceramica lucrată la roata rapidă este reprezentată prin câteva fragmente de vase modelate dintr-o pastă compactă cu un conținut mare de nisip. Pe baza acestui material complexe cercetate la Popeni - Cuceu au fost datate în a doua jumătate a sec. VIII - prima jumătate a sec. IX (Stanciu, Matei, 1994, p.148). Rezultatele cercetărilor desfășurate în 1999 (material inedit) în urma cărora au fost dezvelite mai multe complexe, au relevat anumite diferențieri între cele două puncte în ceea ce privește materialul arheologic - în speță ceramica - și tipurile de complexe, acestea putând determina diferențieri de ordin cronologic între siturile de la Popeni "Pe pogor" și Cuceu "Valea Bochii". Din păcate rezultatele cercetărilor de la Panic "La Blocuri" desfășurate în perioada 1976 - 1997 nu au fost publicate, astfel că pentru acest sit nu pot exemplifica decât cu materialul arheologic recoltat în campania din 1998. Formele ceramice identificate sunt oala fără toarte, tăvița și țestul. Ceramica este lucrată în majoritate la roata înceată, este urmată cantitativ de cea lucrată cu mâna și în final de cea modelată la roata rapidă (câteva fragmente). Ornamentația constă în benzi de linii drepte, benzi de linii în val sau linii drepte paralele trasate pe aproape tot corpul vasului (Băcuț - Crișan, 2000a, p.147-148). Pe baza materialului arheologic descoperit, complexe cercetate nu fost datate la sfârșitul sec. VII - prima jumătate a sec. VIII.

Alte tipuri de artefacte (obiecte din metal, lut, piatră, os):

Artefactele din această categorie deși sunt prezente mai rar în descoperiri, vin să întregesc tabloul culturii materiale dezvoltate în perioada secolelor VII - IX, unele dintre acestea, contribuind la creionarea unor secvențe cronologice cât mai restrânse.

Legate de unele activități cu caracter economic, desfășurate în cadrul comunităților respective, fusaiiolele apar în diverse puncte din spațiul nord - vestic, prezentând diverse forme și modalități de realizare cum sunt cele de la Lăpușel, două fusaiiole lucrate cu mâna de formă bitronconică (Stanciu, 1994, p.300, Pl.XX/5-6), la Sanislău "Drumul spre Horea" o fusaiolă de formă sferoidală (Stanciu, 1996, Pl.VI/3) sau, cea bitronconică de la Pericea (Băcuț - Crișan, Băcuț - Crișan, 2000b, Fig.XIII/2). La fel ca și vasele ceramice o parte din aceste artefacte sunt ornamentate, în unele cazuri cu motive identice cu cele prezente pe vase: Sanislău (Stanciu, 1996, Pl.VI/4), Popeni - Cuceu (Stanciu, Matei, 1994, Pl.II/3) sau Pericea (Băcuț - Crișan, Băcuț - Crișan, 2000b, Fig.XIII/1).

Piese din metal (fier) prezente în siturile cercetate în nord - vestul României se grupează pe mai multe categorii: vârfuri de săgeți, cum este cea de la Lăpușel cu două cârlige laterale și tub de înmănușare (Stanciu, 1994, p.302) sau cea de la Popeni prevăzută cu trei aripioare (Stanciu, Matei, 1994, p.137); cuie și lame de cujiț la Popeni (Stanciu, Matei, 1994, p.137), cataramă - Lăpușel (Stanciu, 1994, p.302) și Cuceu (cercetări 1999 - piesă inedită), brăzdar de plug - Lazuri "Râțul lui Bela" (Stanciu, 1996, p.74), ac de cataramă și sule la Pericea "Keller Tag" (Băcuț - Crișan, Băcuț - Crișan, 2000b, Fig.XIII/3-5), ureche din fier

pentru toartă de căldare, bară din fier și cuie la Biharea în punctele "Lutărie 3" și "Grădina SA - Baraj" (Dumitrașcu, 1994, p.181, 185). Unele din os sunt prezente într-o cantitate foarte mică, fiind reprezentate de străpungătoare sau sule - Biharea "Grădina SA - Baraj", Popeni "Pe pogor" (Dumitrașcu, 1994, p.184; Stanciu, Matei, 1994, p.138). Prezente, de asemenea sporadic, artefactele din piatră pot fi grupate în două categorii: gresii pentru ascuțit - Lăpușel, Popeni (Stanciu, 1994, p.300; Stanciu, Matei, 1994, p.139), rășnițe manuale păstrate întregi sau fragmentare, cum sunt cele de la Biharea "Lutărie 3" și "Grădina SA - Baraj", Panic "La Blocuri" (Dumitrașcu, 1994, p.181-186; Băcuț - Crișan, 2000a, p.148). O categorie aparte o constituie piesele de podoabă din bronz, descoperiri foarte rare în cadrul așezărilor. Astfel, piesele descoperite se constituie într-o categorie distinctă, cercei semilunari cu pandantiv stelat. O piesă provine de la Lazuri "Râțul lui Bela" (Stanciu, 1996, Pl.VII/15) și patru de la Moigrad (Matei, 1979, p.479; Stanciu, 2000a, p.139-140). Fără a fi publicată, de la Panic "La Blocuri" provine o cataramă în formă de liră (informații AL.V.Matei).

Câteva considerații asupra așezărilor datate în sec. VII - IX, din spațiul nord - vestic al României:

Apariția și dezvoltarea habitatului uman în zona de nord - vest a României a fost posibilă datorită condițiilor geo - climatice favorabile.

Rezultatele cercetărilor desfășurate până în prezent, argumentează prezența unei populații în spațiul geografic amintit, creionând imaginea unei civilizații medievale - timpurii. Toate aceste descoperiri subliniază în special, cultura materială aferentă acestor comunități umane.

Cu siguranță, informațiile acumulate până în prezent, nu oferă o imagine completă a acestui subiect, constituindu-se doar într-un stadiu al cercetării, determinând astfel posibile reinterpretări de ordin cronologic sau etnic. Cultura materială dezvoltată în nord - vestul României în perioada secolelor VII - IX, prezintă caracteristici comune cu cea dezvoltată în Transilvania, integrându-se în cea dezvoltată pe spații geografice mai largi.

Disponerea așezărilor sa făcut întotdeauna în apropierea surselor de apă. Marele neajuns al cercetării perioadei medievale timpurii, este faptul că nu avem deocamdată un număr mare de așezări cercetate sistematic. Acest fapt este valabil atât pentru spațiul nord - vestic al României cât și pentru Transilvania.

Totuși, săpăturile arheologice realizate, aduc o anumită cantitate de informații referitoare la această problemă. Rezultatele cercetărilor desfășurate în spațiul nord-vestic arată prezența în cadrul așezărilor, încadrate cronologic în perioada secolelor VII - IX, a mai multor tipuri de complexe: locuințe, construcții anexe, gropi și cuptoare. Locuințele cercetate sunt în marea majoritate de tipul adâncit, excepție făcând cele de la Badon "La răstignire", Lăpușel (locuința L.2) sau cea de la Panic "La Blocuri" cercetată în 1998, care sunt de suprafață. Aceste locuințe săpate în sterilul arheologic, nu pot fi considerate ca fiind bordeie, deoarece se adâncesc în steril cu maxim 50 - 60 cm față de nivelul antic de călcare. De altfel, cel mai bine reprezentat pe parcursul perioadei secolelor VIII - X, este tipul de locuință ușor adâncită, cu înălțimea peretilor săpați în pământ variind între 0,3 și 0,8 m (Cosma, 1996, p.264).

Planimetria locuințelor cercetate, sugerează prezența mai multor tipuri: oval - alungit, patrulater, dreptunghiular și neregulat. Aceste tipuri de locuințe sunt prezente pe tot teritoriul transilvănean în secolele VIII - X (Cosma, 1996, p.264).

Referitor la elementele constructive ale pereților și acoperișului locuințelor cercetate, constatăm că numai în câteva complexe au fost sesizate urmele unor pari sau stâlpi: Panic "La Blocuri" - locuința L1, Badon "La răstignire" - locuința de suprafață, Pericea "Keller Tag" - locuința L4, Cuceu "Valea Bochiei" - locuințele L1 și L4, Popeni "Pe pogor" - complexe L6 și L7 și Lăpușel - locuințele L2 și L3. Stâlpii sunt plasați fie la colțurile locuințelor, fie pe laturi sau în interiorul acestora, spre centru. Pentru alte zone ale Transilvaniei, constatăm de asemenea, prezența în așezările contemporane cu cele cercetate în spațiul nord - vestic al României a mai multor tipuri de complexe. La Comana de Jos au fost cercetate locuințe săpate în sol la diferite adâncimi, fiind săpate 14 bordeie și 18 semibordeie (Glodariu, Costea, Ciupea, 1980, p.70), cu planimetrie diversă, cu instalații de foc constând în cupitoare de piatră și de lut (Glodariu, Costea, Ciupea, 1980, p.83-85). De asemenea, constatăm existența instalațiilor de foc amenajate în aer liber (vetre de foc) (Glodariu, Costea, Ciupea, 1980, p.85-86). Aceeași situație este valabilă pentru celelalte regiuni ale României, având aici în vedere așezările de la Bucov și Dridu, cercetate sistematic, unde sunt atestate aceleași tipuri de complexe de locuit. Situație constatată pentru întreg spațiul slav (Milosevic, 1991, p.188-191; Poulik și colab., 1985, p.167).

Alături de locuințe, în așezările cercetate au fost descoperite și câteva construcții anexe (șoproane): la Panic "La Blocuri" un șoproan ce adăpostea un cuptor pentru copt săpat în steril, iar la Popeni "Pe pogor" complexele A și B. Complexele L6 și L7 de la Popeni "Pe pogor" considerate locuințe cu caracter sezonier, având dimensiuni mici și lipsite de instalații pentru foc, ar putea fi interpretate și ca fiind construcții cu rol pur economic.

Un complex asemănător celor descoperite la Popeni "Pe pogor" în 1999 (L6 și L7) a mai fost cercetat în aceeași așezare (Stanciu, Matei, 1994, Pl.I) în campania din 1978 (Gr.1), complex considerat ca fiind o construcție cu alt rol decât cel de locuință (Stanciu, Matei, 1994, p.137). Deși în momentul executării săpăturilor, cele două complexe au fost considerate ca fiind locuințe (L6 și L7), totuși caracteristicile acestora pledează mai degrabă în favoarea unor construcții cu rol economic.

Cercetările arheologice, au pus în evidență prezența în diferite zone geografice, a unor astfel de complexe arheologice ce pun probleme în stabilirea cu certitudine a destinației acestora. Astfel, în Banat, în așezarea datată în secolul VIII de la Gornea "Căunita de Sus", complexe L2, L7 și L8 considerate locuințe, lipsite de instalații de foc (Țeicu, Lazarovici, 1996, p.29) și având dimensiuni reduse, se apropie caracteristic de complexe cercetate la Popeni, putând fi considerate și acestea ca fiind mai degrabă construcții cu alt rol decât cel de locuință. Pentru astfel de construcții, constatăm unele analogii în mediul slavilor vestici, cum sunt descoperirile din Slovacia de la Laksárska Nová Ves (Tomčíková, 1991, s.71-73) sau de la Nitra - Mikov dvor (Fusek, 1991, Pl.V/1;

VII/1) unde apar astfel de complexe de dimensiuni reduse, cu sau fără instalații pentru foc.

Dacă pentru complexul A cercetat la Popeni "Pe pogor", constatăm asemănări (în ceea ce privește forma și probabil și destinația) cu L6, L7 și cu Gr.1 cercetată în 1978 (Stanciu, Matei, 1994, Pl.I), pentru complexul B, cercetat în aceeași așezare și considerat ca fiind o construcție anexă (hambar, șoproan), constatăm lipsa unor analogii pe teritoriul Transilvaniei și chiar pe cel al României! În unele așezări medievale timpurii, apar șanturi de protecție săpate fie printre locuințe, fie în jurul întregii așezări, însă complexul B nu poate fi considerat ca fiind un șant deoarece are un traiect drept, are adâncime mică, iar pe cele două laturi lungi fiind sesizate mai multe gropi de pari sau stâlpi, fapt ce pledează în favoarea ideii de construcție. Posibile analogii pentru acest complex constatăm în Ungaria în așezarea avariă târzie de la Eperjes (Bálint, 1991, Pl.XVI). În Germania la Pflügen, a fost cercetată o construcție de dimensiuni mari datată în secolele VII - IX, puțin adâncită în pământ și lipsită de instalație pentru foc (Kurzhaal, Litt, Weber, 1987, s.113-114), caracteristicile acesteia permițând încadrarea sa în categoria locuințelor, spre deosebire de complexul cercetat la Popeni. O altă posibilă analogie, o poate constitui "locuința" / complexul 9 de epocă romană, cercetată la Lazari "Lubi Tag" (Matei, Stanciu, 2000, p.54-55, fig. 20/1a-1b), complex ale cărui caracteristici (formă general dreptunghiulară, colțuri foarte rotunjite, margini neregulate, lungime maximă 11,3 m, lățime în zona centrală de 1,4 m) se apropie mult de cele ale Complexului B de la Popeni. Deocamdată, rămâne încă deschisă discuția privind destinația complexului B, fiind necesară sesizarea altor analogii.

Referitor la instalațiile pentru foc datate în secolele VIII - X, cercetările desfășurate în Transilvania atestă prezența mai multor tipuri. Raportându-ne la tipologia realizată de C.Cosma, instalațiile de foc cercetate în siturile din zona de nord - vest a României, ar putea corespunde tipurilor I, III - IV și VII (Cosma, 1996, p.273). În cadrul complexelor cercetate cel mai bine reprezentat este tipul I de cuptor cu pereții construiți din pietre de râu și blocuri de micașist - "pietrar", de altfel acest tip de instalație de foc fiind des întâlnită în așezările transilvănene datate în perioada sec. VII - VIII, găsindu-și bune analogii în spațiul estic și sudic al României (Teodor, 1978, p.74-75; Mitrea, 1980, p.69-70). În ceea ce privește cuptorul săpat în bloc de lut cruțat descoperit la Cuceu "Valea Bochiei", în locuința L1 cercetată în 1999, cuptor încadrabil în tipul IV după tipologia lui Cosma, constatăm raritatea lui în spațiul nord-vestic dar și în Transilvania (Rusu, 1971, p.721). În spațiul slav estic, aceste instalații sunt prezente într-o proporție mai ridicată, fiind utilizate o largă perioadă de timp (Donat, 1970, pl. 2; Văzarova, 1965).

Instalațiile de foc, amenajate în afara locuințelor, se alătură celorlalte tipuri de complexe prezente în așezările medievale timpurii, fiind dispuse între locuințe sau uneori în afara zonei ocupate de construcții. La Dridu cupitoare pentru copt - de tipul celor de la Panic sau Biharea - amenajate în afara locuințelor, au fost descoperite în număr de 11, dintre care cele mai multe sunt dispuse în afara zonei ocupate de locuințe: cinci în marginea așezării, două în spatele locuințelor și patru

în rând cu bordeiele (Zaharia, 1967, p.74) dar nici unul nu a fost plasat sub o construcție protectoare cum este cel de la Panic. Și la Bucov, cuptoarele pentru copt sunt plasate la periferia așezării: la Bucov "Rotari" a fost săpat un cuptor, iar la Bucov "Tioca" au fost săpate patru cuptoare (Comșa, 1978, p.37-39). De asemenea, ele sunt prezente în Moldova, cercetările de la Dodești - Vaslui au pus în evidență existența mai multor cuptoare pentru copt, corespunzând cronologic așezărilor din secolele VIII - IX (Teodor, 1984, p.73-75) și din secolele X - XI (Teodor, 1984, p.113-114), astfel de cuptoare fiind utilizate în Moldova pe tot parcursul celei de a doua jumătăți a mileniului I d.Ch. (Teodor, 1984, p.75).

Cercetările desfășurate în spațiul nord-vestic, au dus la descoperirea diferitelor tipuri de complexe arheologice, implicit și a materialului arheologic. Ceramica medieval-timpurie, a fost recoltată în urma utilizării celor două metode principale de cercetare arheologică, cercetările de suprafață și sondajul arheologic.

După modul de realizare, ceramica prezintă în complexe arheologice atestă utilizarea celor trei procedee tehnice de modelare a vaselor: la roata înceată, cu mâna sau la roata rapidă. Cantitativ, dintre cele trei categorii, cea lucrată la roata înceată este prezentă în proporția cea mai mare, fiind urmată de cea lucrată cu mâna și în final de cea la roata rapidă. Caracteristicile ceramicii sunt cele constatate în cazul ceramicii transilvănene. Pasta este degresată cu nisip cu pietricele, prezente în cantități diferite, la care se adaugă și peiele de mică.

Formele ceramice identificate sunt oala fără toarte, tăvița și țestul. Prima formă ceramică este lucrată la roata înceată, cu mâna sau la roata rapidă.

Oala fără toarte este prezentă pe tot parcursul secolelor VII - IX, reprezentând forma ceramică cea mai des utilizată. Culoarea recipientelor prezintă diferite nuanțe determinate de intensitatea și durata arderii lor în cuptoare. Vasele modelate cu mâna sunt lipsite de ornamente, singurele elemente cu caracter decorativ putând fi considerate alveolele, prezente pe unele vase de la Lăpușel sau inciziile (crestăturile) practicate pe buza vaselor, cum sunt cele de la Panic "La Blocuri" (Băcuț - Crișan, 2000a, Pl.III/3). Pasta este degresată cu nisip cu pietricele, la care se adaugă și paietele de mică. De asemenea, în pasta unor vase lucrate cu mâna sunt prezente și cioburile pisate.

Majoritatea oalelor fără toarte, modelate la roata înceată sunt ornamentate, motivele des folosite fiind banda de linii în val și banda de linii drepte. Există și motive ornamentale de alt tip, cum este cazul fragmentului ceramic descoperit la Nușfalău (Băcuț - Crișan, 2000b, Fig.XIII/4) ornamentat cu linii drepte trasate oblic. Cea mai apropiată analogie pentru acest ornament fiind sesizată la Lăpușel (Stanciu, 1994, Pl. VI/12), extinzând zona de comparație, se constată analogii și în Slovacia, la Zahorska Bystrica (Kraskovská, 1972, Fig.37/12; 38/5).

Marca de olar este foarte rar prezentă în cadrul descoperirilor din spațiul nord - vestic. Utilizarea unui anumit tip de marcă de olar, cum este cea de la Bădăcin "Ogrăzi" (jud. Sălaj), reprezentând (probabil) o stea cu opt brațe (Băcuț - Crișan, 2000b, Fig.II/5), în diferite puncte arheologice aflate într-un spațiu geografic foarte larg, este dovedită de prezența acestui motiv pe unele vase de la Capidava (Florescu, Florescu, Diaconu, 1958, Fig.114/16) sau pe ceramica din necropolele datate în secolele IX - X, din Slovacia (Vlkofinska, 1994, Fig.8/ VIa).

Mărcile de olar sunt caracteristice vaselor de uz comun aparținând secolelor VIII - XII, din zonele populate de neamurile slave (Diaconu, 1992, p.355), dar sunt prezente și în zone locuite de alte popoare. Descoperirile arheologice de pe teritoriul României atestă faptul că mărcile de olar sunt utilizate în perioada cuprinsă între secolul VIII - avem în vedere aici vasul cu marcă descoperit în necropola nr.2 de la Bratei (Zaharia, 1977, Fig.14/2a) - și secolul XIV. Limita cronologică superioară este determinată de descoperirea la Dărmănești jud. Neamț, a unui vas cu marcă de olar, datat în această perioadă (Mătase, Zamoșteanu, Zamoșteanu, 1960, p.348, Fig.8/2).

Deși aceste mărci de olar sunt prezente în general, numai pe fundul oalelor fără toarte, sunt și cazuri în care acestea au fost utilizate și pe alte forme ceramice. La Castelu, în necropola de incinerare, a fost descoperită o căldare de lut de formă globulară, prevăzută pe fund cu o marcă de olar în formă de cruce (Comșa, Rădulescu, Harțuchi, 1962, p.655, Fig.5). În Dobrogea, la Istria (Fiedler, 1992, Pl.18/7) și Sultana (Fiedler, 1992, Pl.39/12; 40/2; 41/3) și în Muntenia la Iaruga (Fiedler, 1992, Pl.41/5), Craiova (Comșa, 1960, Fig.1/3) și Bucov (Comșa, 1978, Fig.82/3), mărcile de olar sunt prezente și pe fundul ulcioarelor din pastă fină, prevăzute cu o toartă sau două. La Capidava, formele ceramice ștampilate sunt: vasele borcan, străchiniile și opaștele (Florescu, Florescu, Diaconu, 1958, p. 215). De la Blandiana, K.Horedt (1966, Pl.6/4) publică un ulcior amforoidal cu marcă de olar pe fund iar de la Alba Iulia, I.Berciu (1957, Pl. I/1) publică o ploscă cu marcă de olar conștând într-o zvastică înscrisă într-un cerc. Din incinta fortificată de la Cluj - Mănăștur, cunoaștem un castron cu marcă de olar pe fund, vas datat în sec. IX - X (Iambor, Matei, 1979, Pl.III/18). În Ungaria, în necropola ungurească de la Szöb-Kiserdő, în mormântul nr.41, a fost descoperit un castron pe fundul căruia se afla o marcă de olar (Bakay, 1978, old.28, P.XIV), iar la Esztergom - Szentkiraly, o marcă de olar apare pe fundul unei căldări de lut (Takács, 1986, Pl.5/1). În necropola de la Halimba, mărcile de olar sunt prezente și pe fundul unor străchini (Török, 1962, Pl.LXVIII/345, 577) sau vase cu gât canelat (Török, 1962, Pl.LXIX/149). Constatăm aceeași situație și în spațiul slavilor vestici, mărcile de olar apar în principal pe oalele fără toarte, dar și pe alte forme ceramice: ulciorul (Bubenik, Meduna, 1994, Fig.2/A) și castronul (Kouril, 1994, Pl.18/5). Din sudul Dunării, remarcăm descoperirile de la Macvanska Mitrovica, unde mărcile de olar sunt aplicate și pe străchini (Minic, 1980, Pl.IX/7), iar la Branicevo, pe castroane (Popovic, Ivanisevic, 1988, Pl. 3/11).

Un ornament mai deosebit este prezent pe un fragment ceramic descoperit la Popeni "Pe pogor" conștând în linii simple în val ce încadrează un șir de cercelete imprimate în pasta crudă (Stanciu, Matei, 1994, Pl.II/2).

Tăvițele și țesturile sunt forme ceramice lucrate întotdeauna cu mâna. Dacă țesturile sunt lipsite de ornament, unele tăvițe sunt decorate cu incizii practicate pe buza acestora sau linii intersectate în cruce trasate pe suprafața interioară a fundului, cum este cazul exemplarelor de la Lăpușel (Stanciu, 1994, Pl. III/9; VII/1-2).

În cadrul descoperirilor datate în sec. VII - IX, din nord - vestul României, ceramica modelată la roata rapidă este prezentă în diferite proporții față de celelalte

categorii ceramice. În unele așezări sau complexe, lipsește sau se află în cantități foarte mici, iar în alte cazuri raportul se schimbă, aceasta fiind mai numeroasă decât cea lucrată la roata înceată sau cu mâna.

Această situație se încadrează în realitățile din Transilvania secolelor VII - IX în ceea ce privește evoluția raportului dintre cele trei categorii ceramice. Pentru perioada dintre a doua jumătate a sec. VI și ultimul sfert al sec. VII se constată creșterea cantitativă treptată a ceramicii lucrate cu mâna și la roata înceată, în defavoarea celei la roata rapidă, fără ca aceasta din urmă să dispară (Stanciu, Matei, 1994, p.142). Ceramica lucrată la roata înceată poate fi datată cu precizie în secolele VIII - IX, existând tendința de scădere progresivă a cantității de ceramică lucrată cu mâna, până la dispariția ei totală, excepție făcând o singură formă ceramică (tăvița), care se transmite și în secolele următoare (Horedt, 1978, PL2/16; 3/1-14). Raportându-mă la această situație și mai ales având în vedere caracteristicile tehnice ale ceramicii descoperite în L4 de la Pericei "Keller Tag", am propus datarea complexului în prima jumătate a sec. VII, cu rezervele de rigoare, conștient de faptul că această datare propusă nu este inatacabilă (Băcuț - Crișan, Băcuț - Crișan, 2000b, p.504-505). O bună analogie pentru acest complex o poate constitui locuința cercetată la Zălau "Valea Măii", locuință de tip adâncit, dreptunghiulară în plan, prevăzută cu un cuptor construit din piatră. Materialul arheologic recoltat din acest complex este foarte puțin și constă în ceramică modelată cu mâna (fragmente de la trei oale) năfuri de care este prezent un fragment ceramic ornamentat cu striuri fine, provenit de la un vas ce pare să fi fost lucrat la o roată înceată (Matei, Stanciu, 1999, p.120, PL2/5). Tot acest material arheologic a fost datat în prima jumătate a secolului VII (Matei, Stanciu, 1999, p.122). La Popeni - Cuceu apar de asemenea asociate ceramica lucrată cu mâna cu cea la roata înceată și cu cea la roata rapidă. Totuși în complexe cercetate cantitatea de ceramică lucrată cu mâna este destul de redusă în raport cu celelalte categorii (Stanciu, Matei, 1994, p.138). Și aici ca și la Pericei, în pasta unor vase lucrate cu mâna sunt prezente cioburile pisate (Stanciu, Matei, 1994, p.138). La Lăpușel situația este la fel, constatăm aceeași asociere a celor trei categorii ceramice, prezența cioburilor pisate în pasta unor vase lucrate cu mâna, dar cu diferența că, pe buza unor recipiente modelate cu mâna, apar ornamente de tipul creștăturilor sau a alveolelor, iar pe pereții unor vase chiar linii în val sau fascicule de linii drepte orizontale (Stanciu, 1994, p.305). În nici una din locuințele cercetate în siturile amintite mai sus, ceramica lucrată cu mâna nu este predominantă cum este în cazul locuinței L4 de la Pericei. Ținând cont de raportul dintre categoriile ceramice prezente în locuința de la Pericei, în care constatăm dominarea în totalitate putem spune, în afară de un singur vas, a ceramicii lucrate cu mâna, am extins comparațiile cu alte situri din Transilvania în care întâlnim aceeași asociere. Pentru materialul ceramic de la Pericei, se constată analogii în așezarea de la Bezid "Fâneața Mare", unde alături de vasele lucrate cu mâna, dintre care unele sunt ornamentate pe buză cu alveole sau creștături, apar oale modelate la roata înceată sau chiar la roata cu rotație rapidă (Székely, 1976, p.119, 121). În pasta vaselor lucrate cu mâna nu apar cioburi pisate. Totuși cele mai bune analogii le constatăm în așezarea de la Șopteriu unde întâlnim asociate ceramica lucrată cu mâna cu cea

la roată. De asemenea în pasta unor vase sunt prezente ca degresant cioburile pisate (Gaiu, 1979, p.265). Oalele modelate cu mâna sunt lipsite de ornamente, uneori apar pe buza vaselor alveolele ca element de decor (Gaiu, 1979, PL1/12; III/5; IV/2). Extinzând zona de comparație, pentru ceramica din complexul de la Pericei, se pot sesiza analogii pe teritoriul Ungariei, în așezarea din sec. VIII de la Pokaszpetk (Sos, 1962, s.79-81), în Slovacia la Breclav - Pohansko, orizontul din sec. VII (Stana, 1995, s.90, PL2), în necropola din secolele VII - VIII de la Zahorska Bystrica (Kruskova, 1972, p.107-108).

Ornamentele prezente pe ceramica secolelor VII - IX se perpetuează și în perioadele imediat următoare. Astfel, ca exemplu, pentru vasul ornamentat cu linii drepte paralele și orizontale, care acoperă aproape toată suprafața acestuia, descoperit în locuința de suprafață dezvelită la Badon "La răstignire" (Băcuț - Crișan, Băcuț - Crișan, 2000b, Fig.V/1), locuința datată în sec. VIII - IX, se pot sesiza analogii în situri încadrate în momente cronologice diferite. Acest ornament este întâlnit pe unele vase descoperite la Comana de Jos (Glodariu, Costea, Ciupea, 1980, Fig.63/3; 65/3), în așezarea nr.2 de la Bratei (Zaharia, 1994-1995, Fig.12/3; 16/1) sau în necropola nr.2 de la Bratei, unde constatăm bune analogii pentru întreaga cantitate ceramică descoperită la Badon (Zaharia, 1977, Fig. 16/1; 18/1, 5, 7; 19/4; 20/7-8,11). Deși aparțin unui alt orizont, unele vase de la Cluj-Mănăstur (Jambor, Matei, Halasu, 1981, PLII/2,6) și Biharea (Dumitrașcu, 1994, PLXXII/1, 3; XXXIII/1; CXVII/3) pot fi comparate cu vasul de la Badon în ceea ce privește ornamentația. De asemenea observăm unele asemănări cu ceramica de la Alba Iulia din necropola de la "Stația de Salvare" (Ciugudean, 1996, p.6) sau cu cea din necropola de la Blandiana (Horedt, 1966, Abb.7/1-2,3). În exteriorul Transilvaniei, analogii în ceea ce privește ornamentul și tipul ceramic întâlnim în descoperirile de la Bucov din orizontul datat în secolele VIII - IX (Comșa, 1978, Fig.49-50; 56-57) sau la Dulceanca III și IV (Dolinescu - Ferche, 1992) cu rezervele exprimate vis-a-vis de datarea unor complexe și materiale arheologice descoperite în cele două puncte (Băcuț, Crișan, 1999, p.284-287). În mediul slavilor vestici, întâlnim analogii pe teritoriul Slovaciei în necropolele din secolele IX - X (Vikolinska, 1994, p.88, Fig.7), sau în ceramica din secolul IX din Polonia (Hilczek - Kurnatowska, Kara, 1994, s.129, Fig.6).

Cred că o mai mare atenție ar trebui acordată ceramicii lucrate la roata rapidă care, pe parcursul sec. VII - IX este prezentă alături de celelalte categorii ceramice. Din păcate, în multe cazuri descrierea ceramicii sa limitat doar la a face distincția între ceramica modelată la roată și cea lucrată cu mâna (Dumitrașcu, 1978, p.51-112). Cu siguranță că numărul siturilor cu material ceramic de această factură este mai mare. La fel ca în întreg spațiul transilvănean, aceasta este prezentă și în așezările din zona de nord - vest a României, în cantități mai mici sau mai mari. Un studiu recent, tratează problema ceramicii modelate la roata rapidă din sec. VIII - X prezentă pe teritoriul României, identificând existența în zona de nord - vest a României a unor descoperiri, cum sunt cele de la Lazari, Nușfalău, Popeni, Cuceu sau Culciu Mare, caracterizate printr-un astfel de material ceramic (Stanciu, 2000a, p.150).

Realitățile arheologice din Transilvania indică faptul că perioada cuprinsă între a doua jumătate a sec. VI și ultimul sfert al sec. VII se caracterizează prin prezența ceramicii lucrate la roata rapidă, chiar dacă în cantități relativ reduse, comparativ cu cea lucrată cu mâna sau la roata înceată care crește cantitativ. Dacă datarea complexului și a materialului arheologic aferent descoperit la Pericei "Keller Tag" este corectă, adică prima jumătate a sec. VII, atunci aceasta reprezintă cronologic, cea mai timpurie descoperire cu ceramică lucrată la roata rapidă, în cadrul așezărilor dateate în perioada secolelor VII - IX, din spațiul nord - vestic al României.

Descoperirile arheologice din spațiul nord-vestic al României, atestă prezența elementului uman în perioada sec. VII - IX, fiind sesizate urme de locuire pe tot parcursul acestei secvențe cronologice. Materialul arheologic recoltat de la suprafață sau din așezările cercetate, completat de descoperirile cu caracter funerar arată un spațiu geografic locuit de diferite grupuri etnice. O prezență avară este argumentată mai ales prin descoperirile funerare (Stanciu, 2000b, p.423-426; Cosma, 2001, p.307-378). Alături de slavii pătrunși în aceste zone pe parcursul sec. VI - VII, se constată infiltrări târzii de grupuri slave, argumentată prin necropolele tumulare de la Nușfalău și Someșeni - Cluj (Comșa, 1961, p.519-528; Macrea, 1959, p.515-522; Stanciu, 1999, s.245-263).

Prezența ceramicii lucrate la roata rapidă pe parcursul sec. VII - IX (dacă datarea propusă pentru complexul cercetat la Pericei este viabilă), în cantități mai mari în etapa de la sfârșitul sec. VIII și în sec. IX, în așezări ca cele de la Popeni, Cuceu, Nușfalău, Culciu Mare ș. a., denotă prezența în zonă, alături de slavi și avari, a unor comunități umane cu alt etnic.

Realizarea ceramicii la roată rapidă, indică utilizarea unor procedee și cunoștințe tehnologice superioare, transmise din antichitatea târzie. Din păcate, încă nu au putut fi surprinse căile de transmitere a acestor informații, de natură tehnologică, pe parcursul unui moment cronologic destul de larg. Totuși, prezența ceramicii lucrate la roata rapidă în spațiul nord - vestic, cred că poate fi legată de existența comunităților românești în zona mai sus amintită.

Dan Băcuț - Crișan

**Considerations about the early middle age settlements
(VII - IX-th centuries) from north - west part of Romania
(Summary)**

This study presents some considerations about the settlements from the VII - IX-th centuries A.D., from the north - west part of Romania. Even we don't have many informations about this subject, after a lot of excavations in some sites, however we have an image of the early mediaeval culture, developed in this region.

Also, we don't have enough excavations in these settlements and this is a real problem because we don't know the internal structure of the settlements.

The results of the excavations, show the presence - in this period - of a different types of constructions: surface dwellings, deepened dwellings (earth huts)

and a lot of wood - constructions necessary to keep the food or the animals. All the dwellings have just one chamber and in a lot of cases, it was possible to grasp the entrance of the dwelling.

In the settlements, inside of the dwellings or outside of the constructions, we have different type of fireplaces or ovens.

The artefacts discovered are important because can help us to date very sure (if is possible) the settlements. We have different type of artefacts: pottery, iron or bronze objects and in some cases stone and bone objects.

The most important item is pottery. The pottery from the VII - IX-th centuries was made using different technique: by hand, on the slow wheel or on the fast wheel.

The results of the diggings, indicate the presence - in this area - of different ethnic communities: the Slavs and the Avars. But, the fast wheel made pottery, indicate another ethnic community, who has all the technological informations preserved from the ancient times (roman period). We believe that this pottery can be an argument for the presence of the old romanians in the north - west part of Romania, in the VII - IX-th centuries A.D.

Bibliografie

- Badea L., Berindei I. Geografia României. - București, 1992. - vol.IV.
 Bălint Cs. Die spätawarenzeitliche siedlung von Eperjes (Kom. Csongrád). - Budapest, 1991.
 Bakay K. Honfoglalás-és államalapításkori temetők az Ipoly mentén. - Szentendre, 1978.
 Băcuț - Crișan D. Considerații asupra unor descoperiri din așezarea Dulceanca IV // Crisia. - 1999. - XXIX. - P.283-288.
 Băcuț - Crișan D. Săpături arheologice de salvare la Panic, punctul "La Blocuri" (jud. Sălaj) // Marisia. - 2000. - XXVI. - P.147-168.
 Băcuț - Crișan D. Contribuții la repertoriul arheologic al județului Sălaj. Descoperiri de suprafață din secolele VII - XIII d.Ch. // AMP. - 2000. - XXIII. - vol. I. - P.521-574.
 Băcuț - Crișan D., Băcuț - Crișan S. Cronica cercetărilor arheologice, Campania 1999. - 2000.
 Băcuț - Crișan D., Băcuț - Crișan S. Două locuințe prefeudale descoperite în județul Sălaj // AMP. - 2000b. - XXIII. - vol. I. - P. 499-520.
 Berciu I. Descoperiri din epoca feudală timpurie în raionul Alba - Iulia // Materiale. - 1957. - IV. - P.335-360.
 Bubenik J., Meduna P. Zur frühmittelalterlichen Keramik in Nord - West - Böhmen // Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. I. - Brno, 1994, S.183-192.
 Comșa M. Câteva date arheologice în legătură cu stăpânirea bulgară în nordul Dunării în secolele IX-X // Omagiu lui C.Daicovicu. - București, 1960. - P.69-81.
 Comșa M. Săpăturile de la Nușfalău // Materiale. - 1961. - P.519-528.

- Comşa M. Cultura materială veche românească (așezările din secolele VIII - X de la Bucov - Ploiești). - București, 1978.
- Comşa M., Rădulescu A., Harțuchi N. Necropola de incinerare de la Castelu // *Materiale*. - 1962. - P.649-660.
- Ciugudean H. Catalogul expoziției "Anul 1000 la Alba Iulia. Între istorie și arheologie". - Alba Iulia, 1996.
- Cosma C. Considerații privind așezările rurale și tipurile de locuințe din Transilvania în secolele VIII - X // *EN*. - 1996. - VI. - P.261-277.
- Cosma C. Necropole, morminte izolate, descoperiri funerare cu caracter incert, din vestul și nord - vestul României în secolul VIII d. H. // *Adevărul omenește posibil pentru rânduirea binelui*. - Oradea, 2001. - P.307-378.
- Diaconu P. Din nou despre originea practicării mărcilor de olar // *Pontica*. - 1992. - XXV. - P.355-358.
- Dolinescu - Ferche S. Habitats des VIe et VIIe siècles de notre ère à Duiceanca IV // *Dacia*. - 1992. - XXXVI. - P.125-177.
- Donat P. Zur Nordausbreitung der slawischen Grubenhäuser // *ZfA*. - 1970. - 4. - S.250-269.
- Dumitrașcu S. Ceramică românească descoperită în Crișana (sec.VIII-XI) // *Crișia*. - 1978. - VIII. - P.51-112.
- Dumitrașcu S. Biharea. Săpături arheologice (1973 - 1980), vol.I. - Oradea, 1994.
- Fiedler U. Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau, vol.2. - Bonn, 1992.
- Florescu Gr., Florescu R., Diaconu P. Capidava. I. - București, 1958.
- Fusek G. Včasnoslovanské sídlisko v Nitre na Mikovom dvore // *SA*. - 1991. - XXXIX. - 1. - S.289-328.
- Gaiu C. Așezarea prefeudală de la Iopteriu (com. Urmeniș) // *Apulum*. - 1979. - XVII. - P.264-271.
- Glodariu I., Costea FL., Ciupea I. Comana de Jos. Așezările de epocă dacică și prefeudală. - Brașov, 1980.
- Hilczner - Kumatowska Z., Karu M. Die Keramik vom 9. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Großpolen, in *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert*, I. - Brno, 1994. - S.121-142.
- Horedt K. Die Ansiedlung von Blandiana, Rayon Orăștie, am Ausgang des ersten Jahrtausends u. Z. // *Dacia*. - 1966. - X. - S.261-289.
- Horedt K. Backteller und Tonkessel in Morești // *SA*. - 1978. - XXVI. - 1. - S.59-68.
- Iambor P., Matei A., Incinta fortificată de la Cluj - Mănăstur (sec. IX - XIV) // *AMN*. - 1979. - XVI. - P.599-620.
- Iambor P., Matei A., Halasu A. Considerații privind raportul cronologic dintre așezarea și cimitirul de la Cluj - Mănăstur // *AMN*. - 1981. - XVIII. - P.129-150.
- Kouril P. Slovanské osídlení Českého Slezska. - Brno - Český Tesin, 1994.
- Kraskovská L. Slovansko - avarské pohrebisko pri Záhorskej Bystrici. - Bratislava, 1972.

- Kurzahls A., Litt Th., Weber Th. Ein frühmittelalterliches Haus von Püggel. Kr. Salzwedel // *ZfA*. - 1987. - 21. - 1. - S.113-120.
- Macrea M. Șantierul arheologic Someșeni - Cluj // *Materiale*. - 1959. - VI. - P.515-523.
- Matei A. Așezarea dacilor liberi de la Panic, jud. Sălaj // *Materiale*. - 1993. - XVII. - II. - P.325-327.
- Matei A., Stanciu I. O locuință din perioada târzie a migrațiilor la Zalău "Valea Mâții" (jud. Sălaj) // *Relații româno - ucrainiene, istorie și contemporaneitate*. - Satu Mare, 1999. - P.119-126.
- Matei A., Stanciu I. Vestigii din epoca romană (sec. II - IV p. Ch.) // *Spațiul nord - vestic al României*. - Zalău - Cluj - Napoca, 2000.
- Mătase C., Zamoșteanu I., Zamoșteanu M. Săpăturile de la Piatra - Neamț // *Materiale*. - 1960. - VII. - P.339-349.
- Milosevic G. Medieval Settlement in the Suburbium of Branicevo // *Starinar*. - 1991. - XLII. - P.187-195.
- Minic D. Le site d'habitation medieval de Macvanska Mitrovica // *Sirmium*. - Beograd, 1980. - XI.
- Mitrea I. Regiunea centrală a Moldovei dintre carpați și Siret în secolele VI - IX e. n. // *Carpica*. - 1980. - XII. - P.55-191.
- Popovic M., Ivanisevic V. Branicevo, cite medievale // *Starinar*. - 1988. - XXXIX. - P.125-179.
- Poulik J. și colab. Velká Morava. - Bratislava, 1985.
- Sós A. Vorläufige Mitteilungen über die Ausgrabungen in Pókaszeptek // *Folia Archaeologica*. - 1962. - XIV. - S.67-82.
- Stana C. Bemerkungen zur Keramik des sog. Donautyps // *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert*, Terminologie und Beschreibung, II. - Brno, 1995. - S.85-96.
- Stanciu I. Așezarea prefeudală de la Lăpușel, jud. Maramureș (Cercetări arheologice din anii 1992, 1993) // *EN*. - 1994. - IV. - P.267-322.
- Stanciu I. Vestigii medievale timpurii din județul Satu Mare // *SMSC*. - 1996. - XIII. - P.71-93.
- Stanciu I. Über die Slawischen Brandhügelgräber vom typ Nușfalău - Someșeni (Nordwestern Rumäniens) // *AMN*. - 1999. - 36. - 1. - S.245-263.
- Stanciu I. Despre ceramica medievală timpurie de uz comun, lucrată la roata rapidă, în așezările de pe teritoriul României (secolele VIII-X) // *Arheologia Medievală*, - 2000. - III. - P.127-191.
- Stanciu I. Teritoriul nord - vestic al României și Khaganatul Avar // *AMP*. - 2000. - XXIII. - vol.I. - P.403-451.
- Stanciu I., Matei A. Sondajele din așezarea prefeudală de la Popeni - Cuceu, jud. Sălaj. Câteva observații cu privire la ceramica prefeudală din Transilvania // *AMP*. - 1994. - XVIII. - P.135-163.
- Szekely Z. Așezarea prefeudală de la Bezid (jud. Mureș) // *Marisia*. - 1976. - VI. - P.117-123.
- Takács M. Die arpadenzeitlichen Tonkessel in Karpatenbecken. - Budapest, 1986.

Teodor D. Teritoriul est - carpatic în veacurile V - XI e. n. - Iași, 1978.

Teodor D. Continuitatea populației autohtone la est de Carpați în secolele VI - XI e. n. - Iași, 1984.

Tomčíková K. Včasnoslovanské sídliskové objekty v Laksárskej Novej Vsi // Zborník. - 1991. - LXXXV. - S.69-84.

Török Gy. Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert. - Budapest, 1962.

Țeicu D., Lazarovici Gh. Gornea. Din arheologia unui sat medieval din Clisura Dunării. - Banatica, 1996.

Vázarova Z. Slavenski i slaveanobálgarski selisca v bálgarskite zemi VI - XI vek. - Sofia, 1965.

Vikolinska I. Pottery from cemeteries of the 9Th-10Th centuries in the territory of Slovakia // Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. I. - Brno, 1994, P.83-92.

Zaharia E. Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului roman. - București, 1967.

Zaharia E. Populația românească în Transilvania în secolele VII-VIII (Cimitirul nr.2 de la Bratei). - București, 1977.

Zaharia E. La station no. 2 de Bratei, dép. de Sibiu (VIIe-VIIIe siècles) // Dacia. - 1994-1995. - XXXVIII-XXXIX. - P.297-356.